

МОДЕРНІЗАЦІЯ НАЦІОНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемі модернізації національно-правової системи України, як однієї з необхідних умов переходу до інноваційної моделі розвитку економіки держави. Показано головні проблеми її функціонування, висвітлено як ці деструктиви впливають на інноваційний розвиток країни, відзначено причину панування в країні не інноваційної, а політичної (адміністративної) ренти.

Ключові слова: модернізація, національно-правова система, адміністративна рента, інноваційний розвиток, корупція.

Постановка проблеми. Українська економіка, яка ще кілька десятиліть тому була однією із передових у світі, наразі перебуває на останніх позиціях за більшістю соціальних та економічних показників різноманітних рейтингів і порівняльних таблиць. В значній мірі це зумовлено відмовою та запізною реакцією різних державних діячів вибудувати в суспільстві інноваційну модель розвитку, орієнтацію на короткострокові цілі, підміною державних і суспільних інтересів індивідуальними.

У сучасних умовах, коли побудова інноваційної моделі – єдина можлива альтернатива подальшого розвитку вітчизняної економіки, процес трансформації суспільства гальмується різноманітними факторами. Накопичення протягом 22 років незалежності України різноманітних проблем та системних макроекономічних ризиків зумовлюють на сьогодні дуже повільні процеси трансформації суспільства в бік побудови інноваційної моделі розвитку, поширення постіндустріальної економіки.

Перехід до нового типу розвитку можливий тільки за умови здійснення всеохоплюючої модернізації вітчизняного суспільства, яке охопить інституційне, технологічне, освітнє оновлення й осучаснення. Однак поряд із цими векторами трансформації необхідно виділити ще один – модернізацію національно-правової системи в державі, скільки саме вона є тим елементом, який скоує всі позитивні зрушення та значно блокує прогресивні зміни у суспільстві. Низька правозахищеність у суспільстві, панування кланово-олігархічної системи та її зв'язок із правовою та бізнесовою структурами, орієнтація на політичну (адміністративну) ренту, а не на інноваційну – це лише деякі ознаки недосконалості та необхідності модернізації української національно-правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми модернізації вітчизняної економіки в останній час присвячено багато праць як вітчизняних, так і зарубіжних учених, активно ведуться на сторінках українських журналів цілі наукові дискусії. Мова йде про таких дослідників, як С. Блек, С. Глазьев, Д. Ептер, Дж. Стігліц, С. Хангінтон, П.Штомпка, В.Геєць, П. Єщенко,

В.Онищенко, Л.Федулова та багато ін. Але основна увага прикута до загальнотеоретичних та методологічних проблем модернізації економіки. Що стосується напрямків модернізації, то, знову ж таки, головними векторами виділяють інституційну, освітню, технологічну. Однак при цьому мало обговорюється необхідність проведення в Україні національно-правового оновлення з позицій інноваційного розвитку України. Деякі аспекти розгляду цієї проблеми можна знайти у праця таких учених, як Т. Гуровської, Н. Клімової, В. Лунева, Е Лібанової., Ю. Пахомова. Але ці дослідження носять фрагментарний характер і відображають лише окремі сторони цієї проблеми.

Постановка завдання. Метою статті являється обґрунтування необхідності здійснення модернізації національно-правової системи України та виокремлення головних деструктивів, до яких приводить неефективне її функціонування.

Викладення основного матеріалу дослідження. Національно-правова система – це конкретно-історична сукупність права (законодавства), юридичної практики і пануючої правової ідеології окремої держави; елемент того чи іншого конкретного суспільства, який відображає його соціально-економічні, політичні, культурні особливості, комплексний вплив інститутів суб'єктивного й об'єктивного права, правові ідеологію, психологію та менталітет суспільства [1, с. 188].

Головним призначенням модернізації національно-правової системи на шляху формування інноваційної моделі розвитку являється подолання одного із ключових суперечностей правового розвитку – між законністю та правозаконністю. В Україні сформувалася система, яка призвела до домінування у суспільстві такої правосвідомості, яка більше зорієнтована на формально-правове забезпечення законності. Правозаконність, на відміну від законності, орієнтує не лише на виконання законів та здійснення принципу рівності всіх перед законом, але й висуває певні вимоги до самого характеру законів, що приймаються та діють у суспільстві [2, с. 71].

Панування в країні кланово-олігархічної моделі призвело до того, що право, як основа політики держави, було підмінене на інтерес. Право створюється та діє з тією метою, щоб реалізувати принцип рівності всіх громадян перед законом, а інтерес, як зазначає науковець Е. Щербенко, – спрямований на досягнення цілей будь-якої приватної, корпоративної спільноти. Тобто певна група може прагнути своїх цілей, утискаючи або знищуючи інші суспільні групи, бо за такого підходу тут не існує ставлення до інших як до вільних [3, с. 260].

Модернізація даного сегмента має на меті ліквідацію існуючої практики використання законів і підзаконних актів окремими групами на власну користь і тим дозволить ліквідувати пануючу на сьогодні політичну (адміністративну) ренту. Саме на такий вид ренти, а не від використання інновацій (квазіренти), орієнтується основна маса підприємців великого бізнесу, які тісно пов'язані із системою державної влади, зокрема і правовою. І тому спостерігається ситуація, коли чиновники, будучи частиною кланового угруповання, приймають закони та підзаконні акти «під себе». Так нівелюється одна із головних вимог правової держави: «Держава і державний апарат повинні бути відділеними від працюючих у них чиновників і службовців, а уряд – від його членів, що унеможлиблює прагнення вважати державу, уряд, державний апарат власністю тих, хто забезпечує їхнє функціонування» [2, с. 72].

Модернізація національно-правової системи, як ми вже згадували, повинна бути спрямована на подолання одного із ключових суперечностей правового розвитку – між законністю та право законністю, на ліквідацію формально-правового забезпечення законності та існуючої практики використання законів і підзаконних актів окремими групами на власну користь, і тим дозволить ліквідувати пануючу на сьогодні політичну (адміністративну) ренту, протидію використанню владною елітою недосконалості законодавства у власних корисливих цілях, усунення кланово-олігархічної системи від правової та законотворчої сфер.

«Злочинність у формі бізнесу» наразі становить для вітчизняної економіки, національної безпеки, перспектив інноваційного розвитку значно більшу загрозу, ніж інші види злочинності та факторі-блокатори міжнародного характеру. Вони проявляються у формі масових махінацій, банківських аферах, фальсифікації документів (ліцензій, дозволів – наприклад, на будівництво об'єктів, ліки, продовольчі товари, торгівлю, експортно-імпорتنі операції тощо), у розкраданні державних коштів, незаконної діяльності, контрабандно-митних операцій, ухилення від сплати податків, величезних «відкатах», економічних злочинах у сфері ЖКГ і цей список можна продовжувати.

Переплетіння влади, бізнесу та злочинних груп – це реалія сьогодення України, яка спричиняє значні деструктиви у розвитку вітчизняної

економіки. Внаслідок чого в державі значно деформовано ідею соціальної рівності та нерівності, соціальної справедливості. Таке корумповане об'єднання паразитує на економічній кризі й економічному зростанні, на економічній свободі, ідеях демократії та рівноправ'я, роз'їдаючи та поступово знищуючи наш соціальний організм. Прикладом цього може слугувати така статистика: в Україні в період кризи, незважаючи на погіршення соціального становища більшості населення, зростала кількість мільйонерів і мільярдерів та їх статків. Зокрема, щороку кількість мільйонерів в Україні зростає приблизно на 1500 осіб. Доларові мільйонери з року в рік збільшуються приблизно на 6%. Для порівняння можна додати і такі цифри: загальний дохід 200 найбагатших людей у США становить приблизно 58,2 млрд. дол., тоді як в активах 100 найбагатших українців понад 54 млрд. дол. (станом на квітень 2012 року). Такі дані відображають результати дослідження *Wealth Management Ukraine 2012*, проведеного виданням *Ukraine Business Insight* і *Eurasia Insight* [4].

Закон повинен бути результатом соціальної домовленості, тільки тоді він буде дієвим інструментом регулювання відносин і в соціальній, і в економічній сферах. В Україні надзвичайно велика різниця між 20% найбагатших і 20% найбідніших прошарків населення, і це практично виключає можливість соціальної домовленості майже в будь-якому законі.

Деградація існуючої національно-правової системи підтверджується зростанням кількості різноманітних форм і видів соціально небезпечної та реальної корупції. І тут мова більше йде не про примітивні види хабарництва, а більш серйозні історично сформовані модифікації:

- корупційний лобізм;
- корупційний фаворитизм;
- корупційний протекціонізм;
- непотизм («кумівство», покровительство родичів, близьких і знайомих);
- таємні вкладення та «пожертви» на політичні цілі;
- виділення коштів на вибори з наступними виплатами у формі державних посад або лобіювання інтересів «позичальника»;
- «спеціальні» умови приватизації, фінансування проектів, акціонування тощо;
- незаконний дозвіл податкових чи митних пільг;
- перехід державних посадових осіб (одразу ж після відставки) на посади президентів «підкормлених» банків, корпорацій тощо;
- корупція за кордоном під час укладання зовнішньоторговельних контрактів та угод;
- суміщення державної служби з комерційною;
- створення фірм-одноденок;
- незаконне збагачення тощо [5, с. 61].

Саме такі організаційні структури є причиною надшвидкої зміни законодавства, яке в Україні служить, в основному, для задоволення потреб і досягнення цілей окремої групи людей. Хоча така

діяльність спостерігалася протягом існування людського суспільства: «Откроём историю – и мы увидим, что законы, которые ... должны являться договорами свободных людей, почти всегда служат только орудием страстей незначительного меньшинства или же порождаются случайной и мимолетной необходимостью. Нигде еще законы не написаны бесстрастным исследователем человеческой природы, который направил бы деятельность людской массы к единой цели и постоянно имел бы ее в виду, а именно – возможно больше счастье для возможно большего числа людей...» [6, с. 88].

Тому не варто дивуватися постійним змінам не тільки в законодавстві, що стосується інноваційного розвитку, але й загалом у державі. Традиційним для Верховної Ради України є прийняття важливих законів у останні сесійні години депутатів, коли одні з них прощаються із Вищим законодавчим органом, а інші думають, як у ній залишитися, приймаючи популістські рішення. І ще гірше те, що їм зовсім не вистачає часу розбиратися у багатотомних законопроектах, які в більшості випадках багатопрофільні та незрозумілі. Достатньої юридичної підготовки у більшості із них немає. Тому приймається те рішення, яке висуває партія або ж їх лідери. У результаті, за кілька годин приймаються ті законопроекти, на розгляд яких необхідно багато днів (а то й місяців) кропіткої роботи. У таких надзвичайних умовах приймається більша частина законів, а значна частина «пропусків і упущень» осідають у інших нормативних документах, що дає змогу економічним злочинцям постійно знаходити юридичні «шпаринки» для безпечної діяльності.

Наслідком функціонування цієї неефективної національно-правової системи є зменшення ініціативності населення, яке не відчуває захищеності (ні економічної, ні правової). Для одних (меншої частини) постійно горить зелене світло, інші ж постійно стикаються з бар'єрами у функціонуванні та загрозами в будь-який момент втратити власний бізнес. Тому масово в Україні наростає хвиля недовіру до влади, яка спричинена всезростаючою у суспільстві економічною, соціальною та правовою нерівністю. Через що, як зазначає Лібанова Е. М., «...в Україні домінує атмосфера невпевненості в дієздатності та ефективності нових соціальних інституцій, поширений правовий нігілізм, а отже, схильність до корупції, яка стала вкоріненою рисою не тільки в політичній та економічній еліті, а й у масовій свідомості» [7, с. 13].

Дана ситуація підтверджується і міжнародними даними рейтингу глобальної конкурентоспроможності Світового Економічного Форуму, у якому Україна за дванадцятьма факторами посіла у 2011-2012 рр. 82 місце. І найбільшу загрозу вітчизняній економіці несе фактор державних і приватних інститутів (131-а позиція із 142 країн), який відображає усі негаразди у відносинах між бізнесом та владою (державою), серед яких ключовими є ненадійність

правоохоронних органів і відсутність незалежного правосуддя; неможливість оскарження бізнесом регуляторних актів держави, які завдають йому шкоди; партикуляризм у відносинах між державою та бізнесом у вигляді надмірного фаворитизму і лобізму в ухваленні державних рішень; «непрозорість політики державних органів; неякісне державне управління, яке характеризується високим рівнем хабарництва, марнотратства і нецільовим використанням бюджетних коштів, злиттям влади з організованою злочинністю й, відповідно, низькою довірою суспільства до влади і політиків [8, с. 10].

Фактично Україна протягом незалежності вибудовувала не соціальну модель економіки, і в даний момент не намагається вибудувати інноваційну, тому що в країні міцно укорінилася і продовжує міцно утримувати позиції олігархічна модель. Вона характеризується монополізмом влади окремих осіб чи їх груп, які використовують владу для досягнення власних (не національних чи суспільних) інтересів. Вони блокують інновацізацію розвитку, будь-яку структурну перебудову чи міжгалузевий рух капіталу, якщо це шкодить їх інтересам. Представники влади фактично «зливаються з бізнесом», унаслідок чого розвиток підприємницьких здібностей приглушується. У таких умовах ніхто не думає про вигоду від використання та впровадження інновацій, яку Й. Шумпетер назвав квазірентою. Власники таких підприємств збільшують власні статки і отримують додатковий ефект (прибуток) у формі політичної (адміністративної) ренти – тобто матеріальних і нематеріальних доходів, що перевищують той їх «розмір», який міг би бути отриманий суб'єктом у випадку виконання даного виду діяльності альтернативно – за відсутності монополії на владу [9, с. 188].

При такій моделі спостерігається не державно-приватне партнерство, яке все більше поширюється у світі, а державно-корупційне, при якому партнерами виступають економічна та адміністративно-правляча «еліта». При цьому від приватизації усунене і давно вже не бере участі населення країни і не задіяний іноземний капітал [10, с. 61]. І не можна винуватити населення у низькій інноваційній культурі та підприємницькій активності, оскільки їх головною причиною стала зневіра у рівноправ'я на ринку та чесній конкуренції. Монополія на владу у такій моделі формує закритий простір для «обраної» категорії економічних суб'єктів, «вхід» до якого регламентується законодавчими актами та охороняється «апаратом насильства, що знаходиться у розпорядженні держави» [9, с. 190].

Висновки. Отже, необхідність термінового проведення модернізації національно-правової системи викликана зростанням злочинності у формі бізнесу, переплетінням влади, бізнесу та злочинних груп, поширенням практики отримання адміністративної ренти, швидка і часто необґрунтована зміна законодавства тощо, які негативно впливають на інноваційну активність

суб'єктів та рівень їх мотивації до інноваційної діяльності. Важливе місце щодо якісної модернізації національно-правової системи України належить правильному підбору

інструментів, тактичних і стратегічних заходів такого оновлення, що знайде відображення у подальших наших наукових дослідженнях.

Список літератури

1. Теория государства и права. Курс лекций / Под ред. Матузова Н.И., Малько А.В. / 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 776 с.
2. Політико-правові стандарти ЄС і напрями вдосконалення моделі модернізації сучасної України: наукова записка / Відп. ред. В. П. Горбатенко. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2011. – 108 с.
3. Щербенко Е. Фундаментальні засади політики в дискурсі української політологічної літератури / Е Щербенко // Політичний менеджмент. Спеціальний випуск. – 2007. – С. 260.
4. Інформаційне агентство Уніан. В Украине миллионеры рас тут как «на дрожжах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.net/politics/675184-v-ukraine-millioneryi-rastut-kak-na-drojjah.html>
5. Лунеев В. В. Модернизация в условиях преступности / В. В. Лунеев // Государство и право. – 2012. – № 5. – С. 56-67.
6. Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. – М. : Инфра-М, 2004. – 184 с.
7. Лібанова Е. М. Соціальні проблеми модернізації української економіки / Е. М. Лібанова // Демографія та соціальна економіка. – 2012. – № 1. – С. 5-22.
8. Кіндзерський Ю. В. Деструктиви промислової політики в Україні / Ю. В. Кіндзерський // Економіка України. – 2012. – № 12. – С. 4-16.,
9. Гуровська Т. В. Політична рента як центральна проблема нової політичної економіки / Т. В. Гуровська // Формування ринкової економіки. – 2011. – Спец. вип. «Методологічні проблеми сучасної політичної економії. – С. 185-192.
10. Куриляк В. Є. Вплив глобалізації на економічний розвиток / В. Є. Куриляк, Є. В. Савельєв // Економіка України. – 2012. – № 9. – С. 57-69.

Аннотация

Михаил Седляр

МОДЕРНИЗАЦИЯ НАЦИОНАЛЬНО-ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ В КОНТЕКСТЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Статья посвящена проблеме модернизации национальной правовой системы Украины, как одного из необходимых условий перехода к инновационной модели развития экономики государства. Показаны главные проблемы ее функционирования, отражены как эти деструктивы влияют на инновационное развитие страны, отмечено причину господства в стране не инновационной, а политической (административной) ренты.

Ключевые слова: модернизация, национально-правовая система, административная рента, инновационное развитие, коррупция.

Summary

Mykhailo Sedlyar

MODERNIZATION OF THE NATIONAL LEGAL SYSTEMS IN THE CONTEXT OF INNOVATION DEVELOPMENT UKRAINE'S ECONOMY

The article deal swith the modernization of the national legal system of Ukraine as one of the necessary conditions for the transition to an innovative model of economic development of the state. It shows the main problems its functioning, covers these destructives influence on innovative development of the country, noted the cause of domination in the country not as innovative, as political (administrative) rent.

Keywords: modernization of the national legal system, administrative rent, innovative development, corruption.